

מן המקורות על

הזרים וכלדים

קובץ מקורות

מבוא

מתוך תוכנית הלימודים

המסרים הרעיוניים והתובנות

בתשתית יחידה זו מצוי הערך החשוב, הכלול בעשרת הדיברות – כיבוד הורים. אולם היחידה מתחילה דווקא בקוטב השני, הפותח את המהלך הטבעי של חיי האדם: דאגת ההורים לילדיהם. ילדים נולדים לתוך משפחה, המקנה להם את זהותם האישית ואת היחסים הטבעיים והעמוקים ביותר אל עצמם ואל סביבתם. עם היוולדו של הילד, הממד הבולט ביותר בחייו הוא הדאגה והאחריות של הוריו לגידולו ולטיפוחו. ההורים אחראים לרווחת ילדיהם - הכלכלית, הפיסית והרוחנית.

בעולמם של חכמים יש מקום מיוחד **לאחריות ההורים לחינוך הילדים** ולהעברה מסודרת של ערכי המסורת ושל אורחות החיים היהודיים. נושא זה משקף את הדגש העצום, והייחודי, ששמה התרבות היהודית על לימוד והשכלה. ההורים אחראים לפיתוחו הקוגניטיבי והרגשי של הילד כממד מרכזי ביחסם אליו. האחריות כוללת גם לימוד תורה וגם לימוד מקצוע, ואפילו הכנה לחיי נישואין.

עם התבגרותו של הילד, מועתק המשקל מההורים אל הבנים. הבנים הולכים ומקבלים עליהם חובות כלפי ההורים, ובעיקר החובה לכבדם, וזוכים בהדרגה בעצמאות ובכבוד לשיקול דעתם בדבר המשך לימודיהם ובניית משפחתם.

מצוות "כיבוד הורים" משקפת לא רק הכרת תודה למי שילד גידל וטיפח, אלא גם הכרה במעמדם של ההורים כמחנכים ומורי דרך וכמעבירי המסורת ומייצגיה.

פרק א: חובות ההורים בגידול ילדיהם

חובות ההורים כלפי ילדיהם	בבלי, קידושין כט, ע"א – ע"ב
גיל הבגרות	פסיקתא זוטרתא, בראשית, כה בראשית רבה, סג
חיוב ההורים לדאוג למזונות הילדים	בבלי, כתובות מט ע"ב בבלי, כתובות סה ע"ב
שולחן ערוך, אבן העזר, עא	
חובת פרנסת הילדים – תקנות חדשות	החוק במדינת ישראל - תקנות הרבנות הראשית, 1944/ תיקון משנת 1978
חושך שבטו	מדרש משלי, כב, ו
מרות וסמכות ההורים	שמות רבה, א, א
סמכות ההורים – וילדים מתבגרים	בבלי, מועד קטן יז ע"א [וכן רש"י, וריטב"א]

פרק ב: חינוך ולימוד תורה

חובת ההורים לדאוג ללימוד תורה	בבלי, כתובות נ ע"א
לימוד תורה, בנים ובנות, הורים וסבים	בבלי, קידושין ל ע"א
ארגון חברתי של חינוך חובה	בבלי, בבא בתרא, כ ע"ב - כא ע"א
לימוד שפה ותרבות יוונית	משנה, סוטה, פרק ט', משנה יד'
	ירושלמי, פאה א, א
לימוד תורה לבנות	משנה, סוטה ג, ד
לימוד מקצוע	בבלי, קידושין ל ע"ב
	תוספתא, קידושין א יא
	בבלי, קידושין פב ע"א – ע"ב

פרק ג: בן סורר ומורה

בן סורר ומורה בתורה	דברים כא, יח-כא
בן סורר ומורה במשנה	משנה סנהדרין, פרק ח', משניות א-ה
בן סורר ומורה בתוספתא	תוספתא סנהדרין, פרק יא, הלכות וז
בן סורר ומורה בתלמוד	בבלי סנהדרין, עא ע"א
	בבלי סנהדרין, עא ע"ב – עב ע"א

פרק ד: כיבוד אב ואם

המקורות במקרא לכיבוד הורים	שמות, כ יב; ויקרא יט, א-ג; שם כ, ז-ט
חובות הבנים כלפי ההורים	ירושלמי, קדושין, א, ז [סא ע"א]
דרכי כיבוד הורים: הלכה ואגדה גבולות החובות	בבלי, קדושין ל ע"ב – לב ע"א [קטעים]
גבולות חובת כיבוד הורים – בימינו	שו"ת יביע אומר, ח, יורה דעה, כב
לימוד תורה בניגוד לרצון הורים	בראשית רבה, מב א
	אבות דרבי נתן, נוסחא ב, פרק יג
כיבוד הורים במשנה תורה לרמב"ם	רמב"ם, משנה תורה, ספר שופטים, הלכות ממרים, פרקים ו-ז.

גיל הבגרות

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב), בראשית פרשת חיי שרה - תולדות פרק כ"ה

בראשית כ"ה 26 – "ויגדלו הנערים, ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה, ויעקב איש תם ישב אהלים".

"ויגדלו הנערים".

רבי פנחס בשם רבי לוי אמר:

עשו ויעקב דומים לעצבונית והדס שהיו גדלין זה על גב זה,

וכיון שהגדילו זה נתן ריחו וזה חוחיו,

כך כל י"ג שנה לא היו ניכרין מעשיהן,

זה איש תם, וזה איש יודע ציד.

אמר רבי אלעזר ברבי שמעון:

צריך אדם להיטפל בבנו, להעסיקו בתורה ובמצות עד י"ג שנה;

מיכן ואילך צריך שיאמר "ברוך שפטרני מעונשו של זה".

בראשית רבה ס"ג:

"ויגדלו הנערים".

רבי פנחס בשם רבי לוי:

משל להדס ועצבונית שהיו גדילים זה על גבי זה,

וכיון שהגדילו - הפריחו זה ריחו וזה חוחו,

כך כל שלש עשרה שנה הולכים שניהם לבית הספר ובאים מבית הספר,

לאחר י"ג שנה זה הולך לבתי מדרשות וזה הולך לבתי עבודה זרה.

אמר רבי אלעזר ברבי שמעון:

צריך אדם להיטפל בבנו י"ג שנה,

מיכן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה.

[פרופ' יונה פרנקל, דייק בנוסח המדרש המובא בכתב יד וטיקאן, שהוא כתב היד הקדום של ב"ר. שם כתוב: משל להדס ועצבונית שהיו גדולים זה על גב זה].

משנה, מסכת כתובות, פרק ד', משנה ו':

האב אינו חייב במזונות בתו.

זה מדרך דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בפרס ביבנה,

הבנים יירשו והבנות יזונו,

מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת האב,

אף הבנות אינן נזונות אלא לאחר מיתת אביהן.

יוצא בעירוב אמו — ערנא אמו לנפון ואביו לדרוס — אמו מוליכמו אלגל, ואין אביו מוליכו אלגל. שעדין הוא נרץ לאמו, וכמרה עדווסו רננן. אלמא: עד שז נרץ קיע ממנו, וכסז שהגעלן זן אומה — קן זן אומה על פי הדרן עלך אף על פי

תוספות

אבל זן קטני קטנים — וכיינינו ליה, והא דקאמר בפרק "עערה" (כתובות מט, ב); כפו ליה אסיאתא — היינו יתרים על שש. הדרן עלך אף על פי

בשלקא למאן דאמר אכילה — היינו דקתני "אוכלת", אלא למאן דאמר תשמיש — ימאי "אוכלת"? — לישנא מעליא, כדכתיב "אכלה ומחקה פיה ואמרה לא פעלתי און". מיתיבי: רבן שמעון בן גמליאל אומר וחולק על משנתנו: אוכלת כלילי שבת ושבת בשלמא למאן דאמר נניח למי שאומח אכילה ממש — היינו דקתני (זה ששנתן) ושבת, שאוכלת אהו גם סעודת יום השבת. אלא למאן דאמר נדעת מי שאומח תשמיש, תשמיש ביום השבת מי איכא (האם יש) והאמר (והרי אמח רב הונא: ישראל קדושים הן, ואין משמישין מטוהתין ביום! ומשיכים: האמר (הרי אמח רבא: שאפילו ביום — בבית אפל מותר.

ד"ר שאם היתה מניקה. דרש רבי עולא רבה אפיתקא דבי נשיאה: אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו קשהו קטנים, אכל זן קטני קטנים. עד כמה — עד זן שש. כדרך אסי, דאמר רב אסי: קטן בן שש יוצא בעירוב אמו. יממאי — מדקתני: היתה מניקה — פוחתין לה מפעשה ידיה, ומוסיפין לה על מזונותיה. מאי טעמא? לאו משום דבועי למיכל בהדה? — ודלקא משום דחולה היא. אם כן ליתני "אם היתה חולה", מאי "אם היתה מניקה"? — ודלקא הא קא משמע לן: דסתם מניקות חולות נינהו. איתמר, "אמר רבי יהושע בן לוי: מוסיפין לה זין, שהיין יפה לחלב.

הדרן עלך אף על פי

ולא בעירוב שעשה אביו משום שהוא נחשב כטפל לאמו. ממאי (נמח. מהיכן) אנו יודעים את ההלכה הזו של ר' עולא? מדקתני (נמח ששנתן) היתה האשה מניקה — פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה. מאי טעמא נמח טעמח של דבר? לאו משום דבועי למיכל בהדה והאם לא משום שהיא, צריך לאכול יחד איתה? משמע שלצורך התינוק הקטן חייב הבעל לתת! ורוחים: ודלמא (נומח) טעם תלה בהו שאם היתה מניקה? אלא ודאי משום החולה היא מפני חולשתה בזמן ההנקה. ורוחים: אם כן ליתני (שישנתן) אם היתה חולה, מאי (נמח) טעם תלה בהו שאם היתה מניקה? אלא ודאי משום התינוק הוא. ורוחים: ודלמא הא קא משמע לן נושמא זה בא להשמיע לנו שסתם מניקות חולות נינהו (נמח). וכל שכן חולה ממש שמוסיף לה. ואין מכאן הוכחה שהתינוק טפל לאמו. איתמר (נאמח) אמר ר' יהושע בן לוי: מוסיפין לה למניקה זין, לפי שהיין יפה לחלב.

עיונים

בלילי שבת ושבת יש מסבירים את שיטת רבן שמעון לענין תשמיש באומרם כי מדובר כאן במתעל שנתנו היא כרגיל פעמיים בשבוע, אבל כיון שאינו נמצא בעירו יכול הוא לקיים מצוות עונה (שלא בדרך הרגילה) על ידי שמקיים אותה פעמיים באותו יום (ראייה ועוד). והא העירו כי לשיטה שאוכלת משמעו ממש, חמיה קצת מפני מה אוכלת כלילי שבת כאשר כבוד יום עדיף, וראייה היה שתאכל ביום השבת אלא בהאי אף לשיטה זו ש כאן רמז לענין עונה (וראה בשטמיק).

זן קטני קטנים מדבר רב אסי יש ללמד שהלד עדין גיל שש נחשב כנפשו של אמו. ולכן אף לענין מזונות חלה על האב — הבעל החובה לפרנסו (רבי מיגאש, מאירי). בגמרא כאן לא נתבאר בריוך כיצד מוגדרת חובה זו של הנות בניו כשהם קטני קטנים. ולכאורה נראה שהדבר הוא כעין תוספת לחובת הבעל לפרנס את אשתו. שכשם שהא מפרנס אותה כך צריך לפרנס את הקטן הטפל אליה. ומכאן רצה הר"ז להסיק כי חובה זו תחול על הבעל רק כאשר הוא חייב במזונות אשתו. אבל דעת רוב הפוסקים אינה כן. ולשיטתם צריך לומר שיש מקור הלכתי אחר לחובה זו. ומה שלמדנו את הדבר ממה שמפרנס את אשתו המניקה אינו אלא הוכחה שכן הוא הדין, אבל אינו הבסיס ההלכתי לו.

חיתה מניקה וכו' יש ששאלו: אם זו היא כוננת המשנה היה צריך לומר במפורש, ובדרך כללית יותר שאם היה לה ילד פטע חייב הבעל להוסיף על מזונותיה ויתורנו

מסורת הש"ס

- ז. ירושלמי שם.
ה. כתובות נ,א (ושם סומנו מקבילות).
ט. שם.
י. (ביטוי דומה) שם ל,א (ושם סומנו מקבילות).
יא. עירובין פ,ב.
יב. ירושלמי כתובות פ"ד ה"ח.
יג. שם פ"ה ה"יא.

גרסות

מאי אוכלת ליטנא מעליא הביח ועד מניהם: אמאי נקט אוכלת ליטנא מעליא. אוכלת כלילי בכת"י ועוד: אוכלת עמו לילי. כשהן קטנים בכת"י ובמקורות יש: קטנים. איתמר יש בכת"י: הא איתמר עלה והביח ומתרישיל מניהם: איתמר מה הא מוסיף לה.

הקולם

שהיין יפה לחלב את הדבר אפשר להסביר מכמה צדדים. מצד אחד יש בין כמות של כחולוסוכר שיש בה ערך קטורי מסויים, ובכך היא מסייעת לחוספת מזון החשוב לאשה המניקה. נוסף לכך יש ליין השמעת על זיורו הפרכת נוזלי הנזן, וכנראה אף הפרשת החלב בכלל זה.

שאמר הדבר במניקת משום שיש בה הלכה נוספת שמפחית ממעשי ידיה, מה שאין כן כאשר הילד גדול יותר (רשב"א, ריטב"א). שהיין יפה לחלב רוב המפרשים מסבירים שזו היא החוכמה הנצחית שהתוספת היא משום הילד ולא בשל האשה, שהרי נאמר שנתן לה זין מפני שהיא יפה לחלב ולא אמר משום שהוא יפה לאשה המניקה, הרי שעיקר הטעם הוא טובת הילד (וראה ברבי"ן ר"י מיגאש). וראה בנרסות.

אורח החלכה

זן קטני קטנים כשם שחייב במזונות אשתו (מן התורה) כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שהיו בני שש שנים. ומכאן ואילך הוא מאכילם על פי תקנת חכמים כדבר ר' עולא רבה. (רמב"ם שם הי"ד. שריע שם עא, א). כן שש יוצא בעירוב אמו קטן בן שש שנים או פחות מכן יוצא מחזן לתחום בעירוב שעשעת אמו. אף כי היו אחרונים שספקו לחומרה (כשיטת הרא"ש והטור) כדברי הנמרא בעירובין שיצא רק עד ארבע חמש שנים (מ"ב עפ"י א"ז). (רמב"ם ספר זמנים הלכות עירובין פ"ו הכ"א. שריע א"ח ת"ד, ב). מוסיפין לה זין אשה מינקת מוסיפים לה למזונותיה הקבועים מאכלים היפים לחלב, כגון זין. (רמב"ם ספר נשים הלכות אישות פ"א ה"א. שריע אה"ע פ, יא).

שולחן ערוך, אבן העזר, סעיף ע"א

חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש,
אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אדם;
ומשם ואילך, זון כתקנת חכמים עד שיגדלו.
ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו.
ואם לא רצה, מכריזין עליו בצבור ואומרים:
פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו, והרי הוא פחות מעוף טמא
שהוא זן אפרוחיו;
ואין כופין אותו לזונן.
במה דברים אמורים?
בשאינו אמוד,
אבל אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם,
מוציאים ממנו בעל כרחו, משום צדקה, וזנין אותם עד שיגדלו.

הגה [הערת הרמ"א]: ודוקא לענין מזונות הבנות, אבל לא כופין להשיא בנותיו,
ואע"פ שמצוה ליתן לבתו נדוניה ראויה, מכל מקום לא כייפינן ליה,
אלא מה שירצה יתן, רק שישאין.

חובת פרנסת הילדים – תקנות חדשות

החוק במדינת ישראל - תקנות הרבנות הראשית, 1944 ; תיקון משנת 1978

44 : עד גיל 15 / 78 : עד 18 ; החובה הוטלה גם על האם

החוק במדינת ישראל - תקנות הרבנות הראשית, 1944 / תיקון משנת 1978

תקנות הרבנות הראשית תש"ד:

לכבוד

הרבנים הגאונים די בכל אתר ואתר שליט"א, בארצנו הקדושה שלומכון ישגא מאוד.

בהתאם לתפקיד הקדוש שהוטל עלינו, מצאנו לנחוץ, למען תקנות בנות ישראל וילדי ישראל, לאסוף את חברינו הרבנים הגאונים הגדולים, חברי מועצת הרבנות ראשית לא"י, וראשי הרבנים של ת"א ויפו, חיפה ופתח תקוה שליט"א, לדון בצורך לתקן תקנות נחוצות. ואחרי עיון ומשא מתן בהלכה הוחלט פה אחד...

בדין מזונות הבנים והבנות - לפנינו בישראל, אעפ"י שמעצם הדין לא היו כופים את האב בממונו לזון את בניו ובנותיו הקטנים אלא עד הגיל של שש שנים, היו מכלימים אותו ומכריזים עליו, כדי להכריחו לזונם עד שיגדלו. אך בזמננו לא איכשר דרא, לצערנו, וכפייה מוסרית אין כוחה יפה כלל...

בימינו אלה, אפילו ילדים מבוגרים, קודם שהגיעו לגיל של חמש עשרה שנה, סכנות מוסריות גדולות צפויות להם (לבנות וגם לבנים) אם פרנסתם לא תהיה מובטחת על יסוד משפטי...

ועתה הננו מסכמים : כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כוח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של שש שנים, כך יהא מעתה ואילך כוחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות

החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה.

ביקרא דאורייתא ובברכת התורה והארץ ובתפילה לצור ישראל, להציל את שארית ישראל להחיש ישועה ולמהר גאולה.

ולראיה באנו על החתום, פעיה"ק ירושלים תו"ב

נשיאי הרבנות הראשית לישראל

נאום : יצחק אייזיק הלוי הרצוג. נאום : בן ציון מאיר חי עוזיאל
כ"א טבת תש"ד

חושך שבטו

מדרש משלי, כ"ב, ו'

"חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ [גַם כִּי יִזְקֶינְךָ לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה]"
רבי אליעזר ורבי יהושע;
רבי אליעזר אומר:
אם חנכת בנך עד שהוא נער בדברי תורה - הוא מתגדל בהם והולך,
שנאמר: "גַם כִּי יִזְקֶינְךָ לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה".
ורבי יהושע אומר:
כִּהְדָּא תוֹרְתָא דְלֵא יְלִיפָא רְדִיָּא, וּמִתְקַשְׂיָא עֲלֵהּ בְּסוּפָא.
וּכְהֲדָא עוֹבְרִתָּא דְכְרִמָּא, דְאִית לָהּ אֶתְרָא כִּי אֶתָּא עַד דְּהִיא רְטִיבָא;
וּכְדְקַשְׂיָא לִיהּ - אִי אֶת יָכִיל לָהּ.

תרגום:

כִּפְרָה זו, שאינה למודה לחרוש, וקשה עליה בסוף.
וכזמורה זו של גפן, שיש לה מקום (אפשרות) אם בא (לכפוף אותה) בעוד שהיא לחה; כשתתקשה
- אין אתה יכול לה.

"חושך שָׁבֵטוֹ - שׁוֹנֵא בְּנוֹ, וְאֵהָבוּ - שְׁחָרוּ מוֹסֵר" (משלי י"ג 24).
בנוהג שבעולם אדם שאומר לו חברו: פלוני הכה לבנך, יורד עמו עד לחייו.
ומה תלמוד לומר: "חושך שָׁבֵטוֹ שׁוֹנֵא בְּנוֹ"?
ללמדך, שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו.
שכן מצינו בי שמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו
ויצא לתרבות רעה ושנאהו, והוציאו מביתו ריקם.

מה עשה ישמעאל כשהיה בן חמש עשרה שנה?
התחיל להביא צלם מן השוק והיה מצחק בו ועובדו כמו שראה מאחרים,
מיד (בראשית כ"א 9) "וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת-בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם
מִצְחָק" וגו', ואין 'מִצְחָק' אלא עבודת כוכבים,
כמה דאת אמר: (שמות ל"ב 6) "וַיִּקְמוּ לְצַחֵק".
מיד (בראשית שם 10) "וַתֵּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרֶשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ",
שמה ילמד בני אורחותיו,
מיד (שם, שם 11) "וַיִּרְעֵה הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם" וגו',
על שיצא לתרבות רעה.

[...]

מה היה סופו?
כשגרשו ישב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות,
שנאמר (בראשית ט"ז 12) "וְהוּא יֵהִי פָּרָא אָדָם".
כיוצא בו: (בראשית כ"ה 28) "וַיֵּאָהֵב יַצְחָק אֶת עֶשָׂו",
לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רדהו,

[...]

כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רדהו,
יצא לתרבות רעה וביקש להרוג את אביו,
ושכב עם פלגשיו,
וגרם לו לילך יחף והוא בוכה,
ונפלו מישראל כמה אלפים וכמה רבבות,
וגרם לו דברים קשים הרבה שאין להם סוף,
דכתיב (תהלים ג' 1) "מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ".
מה כתיב אחריו?
(שם, שם 2) "ה' מָה רָבוּ צָרָי" וגו',
וקשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם ממלחמת גוג ומגוג,
דאילו במלחמת גוג ומגוג כתיב: (תהלים ב' 1) "לָמָּה רָגַשׁוּ גוֹיִם"
ולהלן כתיב: "ה' מָה רָבוּ צָרָי"."

וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא רדהו ביסורין ולא גער בו,
ולפיכך יצא לתרבות רעה,
דכתיב: (מלכים א' א' 6) "וְלֹא עָצְבוּ אָבִיו מִיָּמָיו"
(שם, 6) "וְאֵתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם".
והלא אבשלום בן מעכה ואדוניהו בן חגית!?!
מהו "וְאֵתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם"?
אלא מתוך שיצא לתרבות רעה ולא רדהו אביו.
וכתיב באדוניהו: "וְלֹא עָצְבוּ אָבִיו מִיָּמָיו",
אף הוא יצא לתרבות רעה,
לפיכך כתיב: "וְאֵתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם". [...]

סמכות ההורים – וילדים מתבגרים

תלמוד בבלי, מסכת מועד קטן, דף י"ז עמוד א'

דאמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול,
אמרה : ליהוי ההוא גברא בשמתא,
דקעבר משום (ויקרא י"ט 14) "וְלִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מְכַשְׁלִי".
דתניא : "וְלִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מְכַשְׁלִי" - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר.

רש"י:

דקא עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול – דכיון דגדול הוא, שמה מצעט באביו, והוה ליה ליהו
מכשילו.

הריטב"א:

במכה בנו הגדול הכתוב מדבר. פירוש, אף בזה הכתוב מדבר, אע"פ שמתכוין ליסרו.
ונראים דברים דלא 'גדול' גדול ממש, אלא הכל לפי טבעו, שיש לחוש שיתריס כנגדו
בדיבור או במעשה. כי אפילו לא יהא בר מצוה - אין ראוי להביאו לידי "מכה או מקלל
אביו", אלא ישדלנו בדברים, ומשום דאורחא דמילתא דבגדול שכיח כי הא - נקט 'גדול'.

היה אמינא ליה לשטן גירא בעינך — כלומר: הייתי ממנהגה זו. וסמן הוא...

היה אמינא (הייתי אומר) לשטן: גירא [חזק] בעינך כלומר, לא הייתי מתירא...

הנה אמינא א' לשטן גירא בעינך. אמר ליה רבא... רבי נתן בר אמי: אדידך על צנארי דברך...

מסורת ה"ט

- א. (הביטוי) סוכה לח.א. קדושין פ"א. מנחות ס"ב. וראה עירובין כ"א.

גרסות

- (מחור דק"ט הלכות) גירא בעינך ויש בכתיב: גירא בעינה.

לשון

אומנא מקורה הראשון של מלה זו הוא כנראה הפרסית...

רבי יהודה אמר שמואל: בגון זבולון בן דן, שלימדו אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות...

א' יעד היכן חיב אדם ללמד את בנו תורה? אמר רב יהודה אמר שמואל: בגון אדם אחד...

תוספות

משיטול ידיו, ורבי חנינא אמר: משיטירי חגורו. ומפרש התם: הוא לן והא להו. ועל כרחך רבי חנינא, אף על...

ב' אמר רב ספרא משום רבי יהושע בן חנניא: מאי דכתיב "ושננתם לבניך"?

א' עמך רב ספרא משום רבי יהושע בן חנניא: מאי דכתיב "ושננתם לבניך"?

א' עמך רב ספרא משום רבי יהושע בן חנניא: מאי דכתיב "ושננתם לבניך"?

א' עמך רב ספרא משום רבי יהושע בן חנניא: מאי דכתיב "ושננתם לבניך"?

לשמות הפרשה מבן בנו כל ערב שבת, ופעם שכח והלך תחילה למרחץ — ויכן שומר עוב את המרחץ ומיהר לשמות הפרשה.

אוריך על צנארי דברך. ראה ברשי' שהביא שני פירושים, האחד שהוא המשך לדברים...

לימוד שפה ותרבות יוונית

משנה, מסכת סוטה, פרק ט' משנה י"ד

בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים, ועל האירוס.
בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות, ושלא ילמד אדם את בנו יונית.
בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר.
ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר.

תלמוד ירושלמי, מסכת פאה, פרק א' הלכה א'

שאלו את רבי יהושע: מהו שילמד אדם את בנו יונית?
אמר להם: ילמדנו בשעה שאינו לא יוס ולא לילה,
דכתיב (יהושע א' 8): "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה".
מעתה אסור לאדם ללמד את בנו אומנות,
בגין דכתיב "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה"
והתני רבי ישמעאל: "וּבְחֶרֶת בְּחַיִּים" (דברים ל' 19) זו אומנות!
רבי בא בריה דרבי חייא בר ווא, בשם רבי יוחנן: מפני המסורות.
רבי אבהו בשם רבי יוחנן: מותר לאדם ללמד את בתו יונית,
מפני שהוא תכשיט לה.
שמע שמעון בר ווה, אמר: בגין דו בעה מלפה בנתיה, הוא תלי ליה
ברבי יוחנן!?!
יבוא עלי אם [לא] שמעתיה מרבי יוחנן.

לימוד תורה לבנות

משנה, מסכת סוטה, פרק ג' משנה ד'

אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות,
והיא מתמלאת גידין,
והם אומרים: הוציאוה, הוציאוה! שלא תטמא העזרה.
אם יש לה זכות היתה תולה לה; יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה
שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים.
מכאן אומר בן עזאי: חייב אדם ללמד את בתו תורה;
שאם תשתה - תדע שהזכות תולה לה.
רבי אליעזר אומר: כל המלמד בתו תורה - כאילו לומדה תפלות.
רבי יהושע אומר: רוצה אשה בקב ותפלות, מתשעה קבין ופרישות.
הוא היה אומר: חסיד שוטה, ורשע ערום, ואשה פרושה,
ומכות פרושין
- הרי אלו מכלי עולם.

תוספתא, מסכת קידושין, פרק א' הלכה י"א

אי זו היא "מצות הבן על האב"?
מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מוציא ומכניס,
ומרחיץ את פניו ידיו ורגליו.
אחד האיש ואחד האשה;
אלא שהאיש ספיקה בו לעשות,
והאשה אין ספק בידה לעשות, מפני שיש רשות אחרים עליה.
אי זו היא "מצות האב על הבן"?
למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, וללמדו אומנות, ולהשיאו אשה;
ויש אומרים: אף להשיטו בנהר.
רבי יהודה אומר: כל שאין מלמד את בנו אומנות - מלמדו ליסטות.
רבן גמליאל אומר: כל שיש בידו אומנות, למה הוא דומה? לכרם
[שמוקף גדירו, לחריץ שמוקף סייג; וכל שאין בידו
אומנו' למה הוא דומה? לכרם]
שאיין מוקף גדירו, ולחריץ שאין מוקף סייג.
רבי יוסה אומר משם רבן גמליאל:
כל שבידו אומנות - למה הוא דומה?
לאשה שיש לה בעל;
בין שהיא מתקשטת ובין שאינה מתקשטת, אין הכל מסתכלין בה;
ואם אין מתקשטת היא - תהא לה מורא.
וכל שאין בידו אומנות - למה הוא דומה?
לאשה שאין לה בעל;
בין מתקשטת ובין שאינה מתקשטת - הכל מסתכלין בה;
ואם אין מתקשטת היא - לא תהא לה מורא.
רבי יוסה בי רבי לעזר אמר, משם רבן גמליאל:
"כל שבידו אומנות למה הוא דומה?
לכרם גדור, שאין בהמה וחיה נכנסין לתוכו,
ואין עוברין ושבין נכנסין לתוכו
ואין רואין את מה שבתוכו.
וכל שאין בידו אומנות, למה הוא דומה?
לכרם פרוץ; שבהמה וחיה נכנסין לתוכו, ועוברין ושבין נכנסין לתוכו,
ורואין את מה שבתוכו.

משנה, מסכת קידושין, פרק ד', משנה יד':

...

רבי מאיר אומר:

לעולם ילמד אדם את בנו אמונות נקייה (וקלה),
ויתפלל למי שהעשר והנכסים שלו,
שאין אמונות שאין בה עניות ועשירות,
שלא עניות מן האמונות ולא עשירות מן האמונות,
אלא הכל לפי זכותו.

רבי שמעון בן אלעזר אומר:

ראית מימך חיה ועוף שיש להם אמונות,
והן מתפרנסין שלא בצער,
והלא לא נבראו אלא לשמשני,
ואני נבראתי לשמש את קוני,
אינו דין שאתפרנס שלא בצער?
אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי.
אבא גרין אש צדן אומר משום אבא גרין:
לא ילמד אדם את בנו, חמר, גמל, ספר, ספן, רועה, וחונני,
שאמונתו אמונות לסטים.

רבי יהודה אומר משמו:

החמרים, רבן רשעים, והגמליו, רבן כשרים.
הספניו, רבן חסידים.
טוב שברופאים, לגיהנם.
והכשר שבטבחים, שתפו של עמלק.

רבי נהוראי אומר:

מניח אני כל אמוניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה,
שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא.
ושאר כל אמוניות אינן כן.

כשאדם בא לידי חלי או לידי זקנה או לידי יסורין ואיני יכול לעסק במלאכתו, הרי הוא מת
ברעב.

אבל התורה אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקנה בזקנותו.
בנערותו מהו אומר, (ישעיה מ, לא) "וקוני ה' יחליפו כח".
בזקנותו מהו אומר, (תהלים צב, טו) "עוד ינובון בשיבה".

...

פרק ג: בן סורר ומורה

דברים, פרק כ"א פסוקים 18-21

כִּי-יְהִיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה, אֵינָנוּ שֹׁמְעֵי בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ, וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמָע אֲלֵיהֶם.
וַתִּפְּשׂוּ בּוֹ, אָבִיו וְאִמּוֹ, וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל-זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל-שַׁעַר מִקְדָּמוֹ.
וַאֲמָרוּ אֶל-זִקְנֵי עִירוֹ: בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה, אֵינָנוּ שֹׁמְעֵי בְּקוֹלֵנוּ, זֹלֶל וְסָבָא.
וּרְגָמָהוּ כָּל-אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאֲבָנִים וּמֵת, וּבְעֵרַת הָרֶעַ מִקְרָבָד, וְכָל-יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וִירָאוּ.

משנה, מסכת סנהדרין, פרק ח' משניות א'-ה'

בן סורר ומורה - מאימתי נעשה בן סורר ומורה?
משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן - התחתון ולא העליון,
אלא שדברו חכמים בלשון נקיה - שנאמר (דברים כ"א 18):
'כִּי-יְהִיֶה לְאִישׁ בֶּן'
בן ולא בת, בן ולא איש.
הקטן פטור, שלא בא לכלל המצות.

מאימתי חיב?
משיאכל טרטימר בשר וישתה חצי לג יין האיטלקי.
רבי יוסי אומר: מנה בשר ולג יין.
אכל בחבורת מצוה; אכל בעבור החדש; אכל מעשר שני בירושלים;
אכל נבלות וטרפות, שקצים ורמשים
(אכל טבל, ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שלא נפדו);
אכל דבר שהוא מצוה ודבר שהוא עברה;
אכל כל מאכל, ולא אכל בשר;
שתה כל משקה ולא שתה יין
- אינו נעשה בן סורר ומורה, עד שיאכל בשר וישתה יין,
שנאמר (שם) 'זֹלֶל וְסָבָא'.
ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר, שנאמר (משלי כ"ג 20):
'אֶל-תְּהִי בְּסָבְאֵי-יַיִן בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לְמוֹ'.

גנב משל אביו ואכל ברשות אביו,
משל אחרים ואכל ברשות אחרים,
משל אחרים ואכל ברשות אביו
- אינו נעשה בן סורר ומורה, עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים.
רבי יוסי בר רבי יהודה אומר: עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו.

היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה,
אביו אינו רוצה ואמו רוצה
- אינו נעשה בן סורר ומורה, עד שיהו שניהם רוצים.
רבי יהודה אומר: אם לא היתה אמו ראויה לאביו,
אינו נעשה בן סורר ומורה.
היה אחד מהם גדם, או חגר, או אלם, או סומא, או חרש
- אינו נעשה בן סורר ומורה,

שנאמר: 'וְתִפְּשׂוּ בּוֹ אֲבִיו וְאִמּוֹ', ולא גדמין;
 'וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ', ולא חגרין;
 'וְאָמְרוּ', ולא אלמין;
 'בְּנֵנוּ זֶה', ולא סומין;
 'אֵינָנוּ שְׂמַע בְּקִלְנוּ', ולא חרשין.
 מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו.
 חזר וקלקל, נדון בעשרים ושלשה.
 ואינו נסקל עד שיהו שם שלשה הראשונים,
 שנאמר: 'בְּנֵנוּ זֶה', זהו שלקה בפניכם.
 ברח עד שלא נגמר דינו, ואחר כך הקיף זקן התחתון - פטור;
 ואם משנגמר דינו ברח, ואחר כך הקיף זקן התחתון - חייב.

בן סורר ומורה נדון על שם סופו: ימות זכאי ואל ימות חייב;
 שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם,
 ולצדיקים - רע להן ורע לעולם.
 יין ושנה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם,
 ולצדיקים - רע להן ורע לעולם.
 פזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם, ולצדיקים - רע להן ורע לעולם.
 כנוס לרשעים רע להן ורע לעולם, ולצדיקים - הנאה להן והנאה לעולם.
 שקט לרשעים רע להן ורע לעולם, ולצדיקים - הנאה להן והנאה לעולם.

תוספתא, מסכת סנהדרין (צוקרמאנדל), פרק י"א הלכה ו' - הלכה ז'

בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות.
 ולמה נכתב? לומר דרוש וקבל שכר.
 רבי שמעון בן אלעזר אומר:
 הבת ולא הבן אלא גזירת מלך היא.
 בן סורר ומורה אפילו העלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתה אינו נעשה
 בן סורר ומורה עד שיתן לתוך פיו כשיעור או עד שיאכל בחבורה שהוא
 כיוצא בה.

בן סורר ומורה וזקן ממרא על פי בית דין.
 והמסית והמדיח ונביא השקר ועדים זוממין אין ממיתין אותן מיד אלא
 מעלין אותן לבית דין הגדול שבירושלים ומשמרין אותן עד הרגל וממיתים
 אותן ברגל
 שנאמר (דברים י"ג 13): "וְכָל-הָעָם יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ" וגו' דברי רבי עקיבה.
 אמר לו רבי יהודה: וכי נאמר וכל העם יראו וייראו והלא לא נאמר אלא
 "וְכָל-הָעָם יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ" למה מענין דינו של זה?
 אלא ממיתין אותו מיד וכותבין ושולחין לכל המקומות איש פלוני נגמר
 דינו בבית דינו של פלוני ופלוני עדין וכך וכך עשה וכך עשו לו.

פרק ד: כיבוד אב ואם

המקורות במקרא לכיבוד הורים

שמות, פרק כ' פסוק 11

"כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ
לְמַעַן יָרַכְוּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ".

ויקרא, פרק י"ט פסוקים 3-1

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם:
קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת
שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ; אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".

ויקרא, פרק כ' פסוקים 9-7

"הֲתִקְדַּשְׁתֶּם וְהִייתֶם קְדָשִׁים, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי
וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם; אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם: כִּי אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת אָבִיו וְאֶת
אָמוֹ - מוֹת יוּמָת; אָבִיו וְאָמוֹ קָלַל, דָּמִיו בּוֹ".

חובות הבנים כלפי ההורים

תלמוד ירושלמי, מסכת קידושין, פרק א' הלכה ז'

תמן תנינן: האב זכה לבן בנוי בכח בעושר ובחכמה ובשנים.
בנוי מניין? (תהלים צ"ו 16) "יִרְאֶה אֶל-עַבְדֶּיךָ פֹּעֵלֶךָ וְהַדְרֹךְ עַל בְּנֵיהֶם".
בכח (שם קי"ב 2) "גִּבּוֹר בְּאַרְצָה יִהְיֶה זֶרְעוֹ" וגו'.
בעושר (שם ל"ז 25) "נֶעַר הִייתִי גַם-זֶקְנָתִי וְלֹא-רֵאִיתִי
צָדִיק נֶעֱזָב וְזָרְעוֹ מִבֶּקֶשׁ-לֶחֶם".
בחכמה (דברים י"א 19) "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם
לְדַבֵּר בָּם".
בשנים (שם שם, 21) "לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְּנֵיכֶם".
וכשם שהוא זכה לו בחמשה דברים
- כך הוא חייב לו בחמשה דברים ואילו הן:
מאכיל ומשקה מלביש מנעיל מנהיג.

מסורת הש"ס
א. ירושלמי קדושין פ"א
ה"ז. ובבלי קדושין לא. ב
(כשניונים). פס"ד פכ"ג-
כד. תוס' קדושין שם ד"ה ר'
טרפון.

ואית דאמרין: מפתחא דתיבואת הוה יתיב גו אצבעתיה דאבוי.
ואית דמרין: ריגליה דאבוה הוות פשיטא על תיבואת נעלה ורצה
להביא להם ומצא את אבוי י.שן. ויש שאומרים: מפתח התיבה היה מונח
בתוך אצבעותיו של אבוי. ויש שאומרים: רגלו של אבוי היתה פשוטה
על התיבה. נחת לגבון, אמר לון:
לא יכילית מיתותיה לכון נירד
אליהם, אמר להם: איני יכול להביא
אותה לכם. אמרין (אמרן) חכמים:
דילמא דו בעי פריטין טובין נאווי
מפני שהוא רוצה כסף יותר.
אסקוניה למאתים, אסקוניה
לאלף (נהעלוהו את המחיר
למאתים, וחזרו והעלוהו לאלף).
ועדיין לא נתן להם. כיון דאיתעיר
אבוה מן שינתיה, סלק ואייתותיה
לון (כיון שהתעורר אביו משנתו,
עלה והביא אותה להם). בעו מיתון
ליה כדפסיקו ליה אחרייא ולא
קביל עלוי נרצו לתת לו לפי המחיר
שפסקו לו באחרונה, ולא קיבל
עליו. אמר: מה אנא מזבין לכון
איקרא דאבתיה כפריטין נאמר:
וכי מה, אני מוכר לכם את כבוד
אבותי בעד כסף? איני גהנה
מכבוד אבותי כלום. ושאלו: מה

פרע לו הקדוש ברוך הוא שכר על כיבוד אביו עד כדי כך?
אמר ר' יוסי בי ר' בון (בן ר' אבון): בו כלילה ילדה פרתו פרה
אדומה, ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה (ולקתוה).
ובקשר לכך, אמר ר' שבתי: כתיב (נאמר) "ומשפט רוב צדקה
לא יענה" (איוב לו, כג) אין
הקדוש ברוך הוא משהא
("יענה", מלשון עינוי-השהיית
הדיון) מתן שכרן של עושי
מצות בגוים, אלא נותן להם
שכרם מיד.

ועוד לענין כיבוד אב ואם.
מסופר, אמו של ר' טרפון ירדה
פעם לטייל לתוך חצרה בשבת,
ונפלו סנדליה ואסור היה לטלטלם
בשבת. והלך ר' טרפון והניח
שתי ידיו תחת פרסותיה (כפות
רגליה), והיתה מהלכת עליהן
עד שהגיעה למיטתה. פעם אחת
חלה, ונכנסו חכמים לבקרו.
אמרה להן אמו: התפללו על
טרפון בני שיבויא, שהוא נוהג
בי כבוד יותר מדאי (הרבה מאוד).
אמרו לה: מהו עבד לין נמה הוא
עושה לדך? ותניית להון עובדא
(וסיפרה להם המעשה). אמרו

הוא משהא מתן שכרן של עושי מצות בגוים.
15
"אמו של רבי טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת, והלך רבי טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה ויהיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למיטתה. פעם אחת חלה, ונכנסו חכמים לבקרו, אמרה להן: התפללו על טרפון בני, שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי. אמרו לה: מהו עבד לין? ותניית להון עובדא. אמרו

מחבסס כנראה על ההנחה כי איוב נכרי היה, ומשום כך הדברים האמורים
בספר זה מתייחסים לגויים, וראה להלן שאמרו כי מתן שכרם של ישראל
הוא בעיקרו לעתיד לבוא, ולא מיד.
שיטות
יורה לטייל בתוך חצירה לפי כמה גרסות מסבירים כי הסנדל נקבע בשבת,
ומשום שאי אפשר היה לתקנו לא יכלה ללכת בו ולכן הניח ידו תחת כפות
רגליה (ראה ב"מ וזעז). אכן, אף הגרסה שלפנינו מובנת היטב, וכן משמע
גם מדברי התוס' בקדושין.

עיונים

פיה דאמוה כו' להיטהר מטומאת מת יש להוות על הטמא מים שמעורב
בהם אפרה של פרה אדומה (כאמור במדבר פרק יט). פרה זו אסור שהיא
בה מום, ואם עשר בה מלאכה כלשהי היא נפסלת (שם ב'). וצריך שצבע
כולה יהיה אדום, שאפילו שתי שערות בעלות צבע אחר פוסלות אותה
(כמבואר במסכת פרה). בגלל דרישות אלה היה מחירה של פרה אדומה
גבוה ביותר, וכאשר החליטו שיש צורך לעשות פרה אדומה (בבלי תולדות
ישראל בוצעה רק כעשר פעמים מצוה זו של עשיית פרה אדומה) היו
משלמים כל סכום שנדרש לכך.
ורב צדקה לא יענה כתוב זה נתפרש במקומו בכמה פנים, ופירושו כאן

גרסות

1 ואית דאמרין דאמרינן הוה הוהו | יתיב טעו ריחי | גו ע ח'
א אצבעתיה א אצבעתי ר אצבעתיה | דאבוי ר דאבי ע דאבוה
| ואית דמרין אסר ואית דאמרין ו ואית דאמרין | ריגליה טר רגליה ע רגלוי
א ריגלויה | דאבוה ל (**דאבוה) ר ח' | ס דאבוי ע דאבוי ודאימיה | 3 הוות
ס הוות | פשיטא טר פשיטה | הוות פשיטא על תיבואת ע הו יתיבין על תיבואת
| אמר ל אמר ל א' | ס ואמ' | 4 יכילית טר יכילית | מיתותיה ס מיתותיה ר
מיתותיה א מיתותיה י:) | ל מיתותיה ע מיתותיה לה | אמרין ו אמ' | 9 אמרי טעד
אמרין | דילמא ו דילמ' | אסר דילמא | דו לן (**דר) ע הווא | 5 פריטין ו פריטיה
א פריטין | טובין ו טובא ל (**טובין) | ד תוכן ע תכון | אסקוניה א אסקוניו: |
ע סלקוניה | למאתים ס למאתן | אסקוניה א אסקוניו | ר אסקונה ע סלקוניה |
6 דאיתעיר אטעפ דאיתער | אבוה טר אבוי ע אבוהי | שינתיה אר: | שינתי ר
סלק אס סליק | ואייתותיה א ואייתותי | ס ואייתותיה | ואייתותיה | לון ר
ואתניניה להון | סלק ואייתותיה לון ע סלק ונחת טעון לה גביהון | בעו אטעד
בעון | מיתון אטעד מיתון ו מיתון | ליה א לוי | 1 בפסיקוליה ר בפסיקולה ו
כפסיקן ליה ס כן (**דפסיקו ליה א כסיפקולה ע כדפסיקין ליה | 8 אחרייא ר
אחרי:**) | ע באחרית | קביל ר קיבל | אמר לט אמ' | מזבין ר מזבנת ע מזבן
| 9 לכון ס לכו | איקרא ע יקרא | דאבתיה ר אבתיה ר דאבא | כפריטין ו
כפריטיה | נתנה ר נתנה | 10 אבותי ר אבותי טע אבא | פרע לו א פרע לוי
| הקדוש ברוך הוא ו הקב"ה ע טפ ה"ב | שכר ע שכר על כך | אמר ל
אמ' | אמר רבי יוסי כי רבי בון וע אי"ר יוסי ברי' בון ט א"ר יוסי בר בון | בי
רבי ל ברי' | 2 כליליה 12 ילדה פרתו ס בארות הליל' ילדה לו פרתו ע אות'
הלילה ילדה פרתו | לו פ ח' | כל גנמק ע ח' | ישראל ליש | 13 משקלה
ל מקי' | סימני מחיקה | משקלה | אמר ל אמ' | אמר רבי פנ | שבת ר
שובתי | כתיב ל כת' פ כתי' ר כתוב | 14 ומשפט רוב ע משפט רוב | הקדוש
ברוך הוא ו הקב"ה ע ה"ב | 15 של עושי ל שלעושי א של עושה | בגוים א

בגוי ט בגוים | 16 של רבי ל שלר' | לתוך ט בתוך | לטייל לתוך חצרה ר
לטייל בחצירה ע לטייל בחצרה | חצרה אל חצירה | בשבת ר ח' | 4 בשבת
ונפסק קורדקיסים שלה | פרסותיה ו פרסותיה | לטפן פרסותיה ע רגליה | 17
עליהן ר עליהם | 5 שהגיעה ו שהגיע | למיטתה ו למיטתה | חלה ר ח'
| חכמים ו חכמי' | לר חכמי' אס חכמים ע רבותיו | 6 אמרה ר א' | להן
ר להם | 18 טרפון בני ע רבי טרפון ר רבי טרפון כרי | שהו א שהו'
| כבוד ר בכיבוד | אמרו ר אמרון | אמרו לה פ א"ל ע אמרי לה |
מהו עבד א מה עבד ט מה עבד פ מהו עבד ע מאי עבד | להון ט
לון | 17 עובדא ו עובד |
הערות
1 וירושלמי קדושין: כד פסיקו ליה אחרייא. 2 דב"כ: באותה שנה. ובבבלי
קדושין: לשנה האחרת. וכן חסרה מלה זו בירושלמי קדושין ובפסיקתא.
3 דב"כ: מובא: ומכרה יותר מעשרת אלפים זהובים. וזה יותר מן הסכום
האחרון שהציעו לו חכמים עבור האבן לגרסת המדרש. ובבבלי נאמר: נכנסו
חכמי ישראל אצלו, אמר להם יודע אני בכס שאם אני מבקש מכם כל ממן
שבעולם אתם נותנים לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממן שהפסדתי
בשכילי כבוד אבא. וזה מתאים לגרסה שם שבגלל כבוד אביו לא מנר להם
אותה אבן טובה. 4 וכן היא הנוסחה בירושלמי קדושין, וכן הוסיפו הפ"מ
והגר"א. אכן, תוס' קדושין (לא, ב ד"ה ר' טרפון) מביא בשם הירושלמי:
פעם אחת אמיה דר' טרפון אבדה פומקי דידה בחצירה ויצאה ממתתה לבקשו.
ונראה שהיתה לפניהם נוסחה שונה המתאימה לנוסח כאן, וראה בגרסת
כת"י שאינו גורס כאן כלל בשבת. 5 ובבבלי קדושין מובא כל המעשה הזה
כנוסח אחר: דכל אימת דהוות בעיא מסקא לפוראי גחין וסליק לה, וכל אימת
דהות נחית נחתת עליוהי. 6 ובבבלי: אהא וקא משתבח כבי מהרשא.

לקט שכחה ופיאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון הניתן ללוויים. ומעשר שני המועלה לירושלים להיאכל בה, ומעשר עני הניתן לעניים בכל מקום, ומפריש מן העיסה חלה לכהנים. וכן, עושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים. אולם, כל אלה אם יש לך — את (אתה) חייב בכל אילו, ואם אין לך — אין את (אתה) חייב באף אחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם, לא נאמר שם "מהונך" אלא כיבוד סתם, לומר: בין שיש לך הון ובין שאין לך הון — "כבד את אביך ואת אמך", ואפילו את (אתה) נצרך להיות מסבב על הפתחים לקבץ נדבות — חייב אתה לתת משלך לכבודם.

עושין אותן באמונה שלא יבואו לעשות מצוות רק מתוך חישוב ושיקול של קבלת שכר ("פן תפלט").

מעין זה דרש ר' אחא בשם ר' יצחק: כתיב (נאמן) "מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים" (ד, טו, כג) — מכל מה שאמרו לך בתורה (ונדרש "משמר" כמו "מה שאמר") — השמר, ("נצור

לבך") משום שאין את (אתה) יודע מאיזה מהן יוצא לך חיים, ואיזו היא המצוה החשובה יותר. ודוגמא לדבר מן הענין שאנו עוסקים בו, אמר ר' בא בר כהנא: השנה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות. קלה שבקלות — זה שילוח הקן, שחייב אדם במצוה זו רק אם מצא קן ציפור (ולא בעופות בית), וכל חייבו הוא רק במקרה המיוחד שהאם רובצת על האפרוחים ואינה פורחת מהם, וגם אז מותר לו לקחת את האפרוחים או את הביצים, ואין לו בה כל הפסד ממון. ומצוה חמורה שבחמורות — זה כיבוד אב ואם, שכבר הוסבר עד כמה קשה לקיים מצוה זו כהלכתה.

לקט שכחה ופיאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני ונחלה, ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית, ומאכיל את העניים ואת הרעבים, ומשקה את הצמאים. אם יש לך — את חייב בכל אילו, ואם אין לך — אין את חייב באחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם — בין שיש לך הון בין שאין לך הון — "כבד את אביך ואת אמך" — ואפילו את מסבב על הפתחים.

רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא: כתיב "ארח חיים פן תפלט נעו מעגלתיך ולא תדע", טילטל הקדוש ברוך הוא מתן שכרן של עושי מצוות, ואינם מפורשים במקרא ("ולא תדע"). אף אין ה' נותנם מיד ("נעו מעגלתיך") — כדי שיהו

רבי אחא בשם רבי יצחק: כתיב "מכל משמר

נצור לבך פי ממנו תוצאות חיים", מפל מה שאמרו לך בתורה השמר, שאין את יודע מאי זה מהן יוצא לך חיים. אמר רבי בא בר כהנא: השנה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות. מצוה קלה שבקלות — זה שילוח הקן, ומצוה חמורה שבחמורות — זה כיבוד אב ואם.

עיונים

את העניים ואת הרעבים את הגרסה הזו (שהיא שהיתה בספריו) מסביר ב"פ"מ כי יש מצוה להאכיל את העניים, ויש מצוה אחרת להאכיל את הרעבים אפילו הם עשירים, אם הם רעבים ונוקקים לפי שעה לאוכל. טולטל הקב"ה מתן שכרן וכו' במדרש תנחומא מובא בסיומו של הדבר משל למלך ששכר פועלים שיטעו אילנות בפרסו, וקצב שכר שונה למיני נטיעות שונות. אבל לחן שרצונו שהכל יהא נטוע חושש הוא שמא יטפלו הפועלים רק בניטיעות שיש להן שכר מרובה, ומשום כך אינו מגלה להם לפני העבודה את שכרן של הנטיעות השונות. כי ממנו תוצאות וכו' ושיעור הכתוב כך הוא: מכל מה שאמרה לך התורה ("משמר") שמור עצמך ("נצור לבך"). "כי ממנו" כ"י במובן של שמא, אולי "ממנו" — מן הדבר המזולזל בעיניך יהיו תוצאות חיים (רש"י). שילוח הקן מצות שילוח הקן נאמרה בתורה (דברים כב, ו - ז) ונתפרשה בפרק שלם בשם זה במסכת חולין. כפי שביארה חכמים הרי המצוה חלה רק בעופות טהורים, ודווקא כאשר הקן מודמן לו בדרוכו ולא בעופות בית השייכים לו. ואף שאמרו חכמים שמצוה זו חלה גם אם משלחה והיא חזרת, ואף אמרו שאין לקחת את האם אפילו לצורך מצוה אחרת (כגון טהרת מצורת). מכל מקום היא "מצוה קלה" שאין לאדם בה לא מאמץ ולא הפסד ממון.

שיטות

ואפילו את מסבב על הפתחים הר"ש בפירושו למשניות מסביר שאין הכוונה

גרסות

1 ופיאה פאה | מפריש ע ח' | 2 ומעשר שני ד ח' | 3 ומעשר שני | שני ל שיני | תרומה ומעשר ג תרומה ותרומת מעשר ומעשר | ומעשר עני | ומעשר עני | ועושה — 4 וציצית וסוכה ולולב שופר תפילים וציצית ע | לאחר ציצית נוסף "ומזוזות" | תפילין ו תפילין | ומאכיל א ומאכיל | ומאכיל — 4 הרעבים | ומאכיל את הרעבים | וכן בען ג ומאכיל את הרעבים | ומאכיל את העניים ומשקה את הרעבים | הרעבים ל הרעבים | הצמאים ל הצמאים | ומשקה את הרעבים | ומשפט "ומאכיל" — "ערומים" מופיע בע לפני "עושה סוכה" וכן | 5 | את חייב בכל א אתה חייב בכלן | אתה חייב בכל | אילו 6 פה אלו | 6 | את חייב ר איו לך ע לאו | אין את אטע אין אתה | כיבוד ע כבוד ס כיבוד: | 7 | א ב ר ר'אב |סמן מחיקה בורן| | שיש עו יש | הון ד ח' | בין שאין ו כבין שאין ע בין אין | 8 | ואת אמך ע ח' | ואפילו לט ואפי' | את אר אתה ע ח' | מסבב 9 על 5 | מחזור על | 10 | אחא בשם ר' אבא ר אחא בש: | ר' אחא בש ר' אבא | בשם רבי ט בש"ר | כהנא א כהנא ט כהני: | כתיב ל כת' ס כתי' ר כתוב | 11 | תפלס ר תפלס | ולא א לאו טעפו 5 ל"א | טילטל ר טילטל | 12 | הקדוש ברוך הוא ו הקב"ה ט הבי'ה ר הק' | של עושי ל שלעושי א של עושה | 13 | שיהו אע שיהו ר שיהא | עושי ר עושי | 14 | בשם רבי ט בש"ר | יצחק א יצח | כתיב ל כת' ס כתי' ר כתוב ע ח' | 15 | תוצאות א תוצאת | כ - י חיים ע ח' | שאמרו א שנאמרו

שהבן יחזר על הפתחים כדי לפרנס את האב, אלא שהבן יתן לאב את מה שיש לו (והוא לפי השיטה שחובת כיבוד אב היא משל הבן). והר"ש וכן הרא"ש בקדושין מסבירים את הדברים גם לפי השיטה שכיבוד האב משל אב, והכוונה היא שאף אם בשביל כיבוד אב יצטרך הבן לבטל ממלאכתו, ולא יא הא לו כדי חיוו — מכלל מקום מצוה עליו לעשות זאת, ואפילו גורם לו הרבה לחזר על הפתחים. בזה מקרבים את מסקנת הדברים לשיטת הבבלי שם. אכן, כבר העירו על השיטת הבבלי אין נראה שכיבוד אב עדיף מכיבוד המקום. אלא להיפך, שלמדים מיכ"ב את ה' מהונך" כפשוטו שגם ככיבוד אב יש לעשות זאת מהונך, ושם אין מחייבים אותו אלא לבטל ממלאכתו. אבל נראה כי שיטת הירושלמי בזה היא שונה — שיש לחזר על הפתחים ממש כדי לפרנס את אביו אם אין לו משלו. ("פימ, ומראה מקום לשיטתו מתוס' קדושין לבא, ד"ה "אורו". אף כי שם ניתן להבין גם את דברי התוס' באופן אחר).

טולטל הקב"ה מתן שכרן וכו' רוב המפרשים מסבירים לפי הענין שלא הודיע הקב"ה שכרן של מצוות. אכן ב"פ"מ מפרש כי הכוונה היא שטילטל הקב"ה שכר מצוות, ואינו משלם השכר אלא בעולם הבא כדי שיעשו אותן באמונה. ומביא סמך לדבריו מנוסח הדברים במדרש שוח"ט (ממור ט) ששם נאמר: טילטל הקב"ה מתן שכרן של מצוות בעולם הזה שיהו ישראל עושים אותן משלם, וכשיבוא הקב"ה ליתן שכרן יתן שכר אמונה ושכר עשייה.

שאמרה ער שאמרת | בתורה ס התורה ע ח' | השמר ט נצור | את א אתה ע את' | יודע ר יוד(י*)ע | מאי זה א מאיזה | מהן ר מהם ס ח' | 16 | אמר ל אמ' | אמר רבי טו א"ר | בא אסר אבא | כהנא א כהנא | 7 | הכתוב ל הכת' ר ה'קב"ה | למצוה — שבקלות עט ח' | שבחמורות ר שבחמורה | 17 | זה ט זו ר ח' | שילוח א שלוח | זה כיבוד ט זו כיבוד: | ר זו כיבוד |

הערות

1 | וכן בירושלמי קדושין ובילק"ש ועוד. 2 | וכן בפסיקתא ובילק"ש. 3 | וכן גרסת הר"ש והרא"ש ושאר ראשונים. ובסמ"ג והג"מ גרסו: אתה צריך לטעון בריחים בשבילן, ונראה שגרסה כעין זו היתה בספרי מפרשים אחרים. ככדורות ר"י אבן שועיב עה"ת (אחרי מות ג'), ספר חרדים (פ"ה א') ועוד. 4 | כרוכ המקבילות אין שמו של ר' אחא נזכר, והמימרא מובאת בשם ר' אבא בר כהנא. ובשוח"ט מובאת בשם ר' חייא. ובכל המקבילות מובא הדבר כשתי מימרות השלמות וזו את זו, בבאיור שני חלקיו של כתוב זה. 5 | וכן הוא במקרא. 6 | לפנינו: שיהו עושי ואתן באמונה. 7 | בתנחומא ופס"ר במגן אבות לרשב"ן (פ"ב א'): שיהו עושי ואתן משלם. 8 | בתנחומא ופס"ר מובא באופן אחר: תני ר' שמעון בן יוחי אמרו שתי מצוות שבתורה גילה הקב"ה מתן שכרן וכו'.

שו"ת יביע אומר, חלק ח', יורה דעה, סימן כ"ב (מקוצר)

שאלה

בחורה שציוה עליה אביה לבל תינשא לאיש פלוני שהיא חפצה בו,
האם חייבת לשמוע בקולו משום מצות כיבוד אב ואם?

(א)

המהר"י קולון (שרש קס"ו אות ג') כתב
שאין כח ביד האב למחות בבנו לישא אישה אשר יחפוץ בה הבן,
אם היא אישה ההוגנת לו,
שהרי אפילו לעניין ממון קי"ל כמאן דאמר דהוי "משל אב",
וכן פסקו כל פוסקי ההלכות,
וכ"ש כאן דהוי דבר השייך בצערא דגופא, להניח האישה אשר חפץ בה,
ויקח אשה אחרת אשר לא תישר בעיניו כל כך,
ועוד, שקרוב הדבר בעיני דהוי כמצוה את בנו לעבור על דברי תורה,
שהרי אמרו חז"ל (קידושין מ"א ע"א) "אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה",
הרי שהקפידו חכמים שיקח אשה אשר יחפוץ בה ותמצא חן בעיניו.
וכבר כ' הרא"ש בתשובה (כלל טו סי' ה)
שאם האב מצוה על בנו שלא ידבר עם פלוני,
ושלא ימחול לו על מה שעשה עד זמן מסוים,
והבן חפץ להתפייס עמו,
אין צריך הבן לחוש לצוואת אביו, כי אסור לשנוא שום יהודי וכו',
וכן הובא בטור יו"ד (סי' ר"מ).
והכא נמי לא שנא, מאחר שיש נדנוד עבירה בדבר.
ועוד דבמילתא דלא שייך האב בגוה,
פשיטא שאין כח לאב למחות ולצוות על הבן,
ואין בזה לא משום כיבוד ולא משום מורא,
דכיבוד לא שייך אלא בכגון מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו וכיו"ב,
ומורא היינו שלא ישב במקומו ולא יסתור דבריו וכיו"ב,
דהוי מילתא דשייכא לאב,
אבל ב"ד דהויא מילתא דלא שייך האב בגוה,
פשיטא שאין כח באב למחות בבנו.
ע"כ.

לימוד תורה בניגוד לרצון הורים

בראשית רבה, מ"ב א

(בראשית י"ד 1) "וַיְהִי בַיּוֹמִי אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ-שְׁנַעַר".
רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח:
"חֲרָב פְּתָחוּ רְשָׁעִים וְגו' חֲרָבָם תָּבֹא בְלָבָם" (תהלים, ל"ז 14, 15).
מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש
בהר,
ונפלה פרתו ונשברה;
אמר: לטובתי נשברה פרתי.
ברח והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי.
והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע.
הלכו ואמרו לרבי יוחנן בן זכאי:
ריח פיו של רבי אליעזר קשה לו.
אמר לו:
כשם שהבאיש ריח פיך על התורה
- כך יהיה ריח תלמודך הולך מסוף העולם ועד סופו.
לאחר ימים עלה אביו לנדותו מנכסיו,
ומצאו יושב ודורש, וגדולי מדינתו יושבים לפניו;
בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון, ובן כלבא שבוע;
ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה
"חֲרָב פְּתָחוּ רְשָׁעִים וְגו' " - זה אמרפל וחביריו,
"לֵהפִיל עֲנִי וְאַבְיוֹן" - זה לוט,
"לְטַבֹּחַ יִשְׂרָאֵל-דָּרָךְ - זה אברהם,
"חֲרָבָם תָּבֹא בְלָבָם" - "וַיִּחַלֶּק עֲלֵיהֶם לֵילָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּכְסֻם".
אמר לו אביו:
בני, לא עליתי לכאן אלא לנדותך מנכסי;
עכשיו הרי כל נכסי נתונים לך מתנה.
אמר: הרי הם עלי חרם, ואיני אלא שוה בס כאחי.

אבות דרבי נתן, נוסחא ב' פרק י"ג

אמרו עליו על רבי אליעזר בן הורקנוס כשבקש ללמוד תורה,
חורשין הרבה היו לאביו והוא היה חורש בטרשין.
ישב לו והיה בוכה.
אמר לו אביו: [בני] מפני מה אתה בוכה?
שמה מצטער אתה שאתה חורש בטרשין
למחר בוא וחרוש על גב מענה.
ישב לו על גב מענה והיה בוכה.
א"ל אביו: מה אתה בוכה?
א"ל: שאני מבקש ללמוד תורה.
א"ל: [והרי בן כ"ח שנים אתה ואתה מבקש ללמוד תורה? אלא]
לך וקח לך אשה והוליד ממנה בנים והוליכן לבית הספר.
היה מצטער שלוש שבתות עד שנגלה עליו אליהו.
א"ל: עלה לך אצל בן זכאי לירושלים.
[עלה] ישב לו והיה בוכה.
א"ל: בן מי אתה? ולא הגיד לו.

- מה אתה בוכה, מה תבקש?
א"ל: ללמוד תורה.
א"ל: מימיך לא נכנסת לבית הספר ולא למדת קריאת שמע
ולא תפלה ולא ברכת המזון?
א"ל: לאו.
עמד ולמדו שלשתן.
א"ל: מה אתה מבקש, לקרות או לשנות?
א"ל: לשנות.
היה מלמדו שתי הלכות כל ימות השבת,
ובשבת היה חוזר עליהם ומדבקן.
עשה שמונה ימים ולא טעם כלום, עד שעלה ריח פיו לפניו וטרדו מלפניו.
וישב לו והיה בוכה.
א"ל: למה אתה בוכה?
א"ל: שהעמדתני מלפניך כאדם שהוא מעמיד מלפניו מוכה
שחין.
א"ל: בן מי את?
א"ל: בן הורקנוס אני.
א"ל: הלא את בן גדולי העולם, ולא היית מודיעני,
היום את סועד אצלי.
א"ל: כבר סעדתי אצל בני אכסניא שלי.
שלח רבן יוחנן לבני אכסניא שלו.
אמר להם: אצליכם סעד אליעזר היום?
אמרו לו: לאו. והרי יש לו שמונה ימים שלא טעם כלום.
רבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל הלכו
ואמרו לרבן יוחנן:
והרי יש לו שמונה ימים שלא טעם כלום.
וכיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי, עמד וקרע את בגדיו.
א"ל: אי לך רבי אליעזר, שהיית מושלך מבינותינו.
[אבל אני אומר] לך כשם שעלה ריח פיך לפני,
כך תהא משנת פיך יוצאה מסוף העולם ועד סופו.
[קורא אני עליך] "וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר" (שמות י"ח 4).

אמרו בניו של הורקנוס לאביהם:
לך ונדה את אליעזר מנכסיד.
עלה לירושלים לנדותו מנכסיו, ומצא שם יום טוב לרבן יוחנן בן זכאי,
וכל גדולי המדינה מסובין אצלו.
ואלו הן: בן ציצת הכסף ונקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע.
ולמה נקרא שמו בן ציצת הכסף?
אלא שהיה מיסב למעלה מכל גדולי המדינה.
אמרו עליו על נקדימון בן גוריון שהיו לו בבית ארבעים כורים של גנות
מזהב.
אמרו עליו על בן כלבא שבוע שהיה לו מזון ג' שנים לכל אחד ואחד
שבירושלים. וכשעמד הסקרין שרפו את האוצרות שבירושלים מדדו כל
מה שהיה לו
ומצאו מזון ג' שנים לכל אחד ואחד בירושלים.
רבי יהושע רבי שמעון בן נתנאל הלכו ואמרו לרבי יוחנן בן זכאי:
הרי אביו של רבי אליעזר בא.
אמר להם: עשו לו מקום.
ועשו לו מקום והושיבוהו אצלו ביניהן.

אמר לו ריב"ז : אליעזר אמור לנו דבר אחד מדברי תורה.
 אמר לו : אמשול לך משל : למה אני דומה,
 לבור הזה שאינו יכול להוציא מים יותר ממה שהוא
 מכניס.
 אמר לו : אמשול לך משל : לה"ד לבאר הזאת
 שהיא מזלת ומוציאה מים מאליה
 כך את יכול לומר דברי תורה יתר ממה שנאמר למשה
 בסיני.

[א"ל ב' וג' פעמים ולא קבל עליו. יצא ריב"ז והלך לו, והיה רבי אליעזר
 יושב ודורש דברים יותר ממה שנאמר למשה בסיני].
 ופניו מאירות כאור החמה, וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה,
 ואין אדם יודע אם יום הוא ואם לילה.
 רבי יהושע ורבי שמעון בן נתנאל הלכו ואמרו לריב"ז :
 בוא וראה רבי אליעזר יושב ודורש דברים
 [יותר] ממה שנאמר למשה בסיני,
 ופניו מאירות כאור החמה,
 וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה,
 ואין אדם יודע אם יום הוא ואם לילה.
 בא רבן יוחנן בן זכאי מאחריו ונשקו על ראשו ואמר :
 אשריכם [אברהם] יצחק ויעקב שיצא זה מחלציכם.
 אמר להם אביו של רבי אליעזר :

למי אתם אומרים כך?
 לבנך אליעזר.
 אמרו לו : וכך היה צריך לומר אשריכם אברהם יצחק ויעקב
 אמר להם : שיצא זה מחלציכם?
 לא היה צריך לומר אלא אשרי אני שיצא מחלצי.
 היה רבי אליעזר יושב ודורש, ואביו עומד על רגליו.
 א"ל : אבא, איני יכול להיות יושב ודורש ולומד דברי תורה
 ואתה עומד על רגליך.

עמד והושיבו אצלו.
 א"ל : בני, לא באתי לשבח הזה, ולא באתי אלא לנדותך
 מנכסי.
 ועכשיו שבאתי וראיתי ושמחתי בתלמוד תורתך,
 הרי אחיך מנודים מהם, והם נתונים לך במתנה.
 מוצל אני עד שאני שוה לכל אחד בהם.
 א"ל : אילו בקשתי מלפני המקום כסף וזהב היה לו ליתן
 לי,

שנאמר (חגי ב' 8) "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב [וגו']".
 אילו בקשתי ממנו קרקעות היה נותן לי,
 שנאמר (תהילים כ"ד 1) "לֵה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָה".
 לא בקשתי ממנו אלא שאזכה לתורה,
 שנאמר (שם קי"ט 128) "עַל-כֵּן כָּל-פְּקוּדֵי כָל יִשְׂרָאֵל
 כָּל-אֲרֻחַ שְׁקָר שִׁנְאַתִּי".

הלכות ממרים פרק ו'

הלכה א'

כבוד אב ואם מצות עשה גדולה, וכן מורא אב ואם-- שקלם הפתוב בכבודו ובמוראו :
כתוב (שמות כ"י 11, דברים ה' 15) "כבוד את-אביך, ואת-אמך",
וכתוב (משלי ג' 9) "כבוד את-ה', מהונך";
ובאביו ואמו כתוב (ויקרא י"ט 3) "איש אמו ואביו תיראו",
וכתוב (דברים ו' 13, דברים י" 20) "את-ה' אל-היך תירא".
כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו, כך צוה על כבודם ומוראם.

הלכה ב'

המקלל אביו או אמו בסקלה, והמגדף בסקלה-- הנה השוה אותן בענש.
הקדים אב לאם בכבוד, והקדים אם לאב במורא-- ללמד ששניהם שווין,
בין לכבוד בין למורא.

הלכה ג'

איזה הוא מורא, ואיזה הוא כבוד :
מורא-- לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו,
ולא מכריע את דבריו, ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במותו,
אלא אומר אבא מרי.
היה שם אביו או שם רבו פשם אחרים, משנה את שם.

הלכה ד'

יראה לי, שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פליא שאין הכל דשין בו; אבל השמות
שקוראין בהן כל העם, כגון אברהם יצחק ויעקוב משה ואהרון וכיוצא בהן, בכל
לשון ובכל זמן-- קורא בהן לאחרים שלא בפניו, ואין בכך כלום.

הלכה ה'

איזה הוא כבוד-- מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה משלאב.
ואם אין ממון לאב, ויש לבן-- כופין אותו, וזן אביו ואמו כפי מה שהוא יכול.
ומוציא ומכניס ומשמשו בשאר הדברים שהשמשים משמשים בהן את הרב,
ועומד בפניו כדרך שעומד מפני רבו.
והאב שהיה תלמיד בנו, אין האב עומד בפני הבן,
אבל הבן עומד מפני אביו, אף על פי שהוא תלמידו.

הלכה ו'

וחיב לכבדו בשאר דרכיו, בשעת משאו ומתנו ועשית חפציו.
פיצד :

הנשמע בדבר אביו למקום-- לא יאמר
מהרוני בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי,
אלא מהרוני בשביל אבא, פטרוני בשביל אבא; וכן כל כיוצא בזה.
לעולם יכלל בכלל דבריו שהוא חושש בכבוד אביו, ושהוא מתירא ממנו.

הלכה ז'

וחיב לכבדו, אפלו לאחר מותו.
פיצד :

היה אומר שמועה מפיו-- לא יאמר כך אמר אבא,

אלא אומר כן אמר אבא מרי, אני כפרת משכבו.
במה דברים אמורים, בתוך שנים עשר חדש שלאחר מיתתו;
אבל אחר השנים עשר חדש, אומר זכרונו לחיי העולם הבא.

הלכה ח'

אחד האיש ואחד האשה, חיבין במורא וכבוד:
אלא שהאיש בידו לעשות; והאשה אין בידה לעשות, שהרי רשות אחרים
עליה. לפיכך אם נתגרשה, או נתאלמנה--הרי שניהם שווין.

הלכה ט'

עד היכן כבוד אב ואם:
אפלו נטלו כיס של זהובים שלו, והשליכוהו לפניו לים--לא יכלים אותו,
ולא יצעק בפניהם, ולא יכעס בנגדם;
אלא יקבל גזרת הכתוב, וישתק.

הלכה י'

ועד היכן מוראן:
אפלו היה לובש בגדים חמודות, ויושב בראש בפני קהל,
ובא אביו או אמו וקרעו בגדיו, או הכוהו על ראשו, וירקו בפניו
--לא יכלים אותו, אלא ישתק, ויירא ויפחד ממלך המלכים, שצוהו בכך:
שאלו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצטער יתר מזה,
לא היה יכול לפרסם בדבר;
קל וחמר, למי שאמר והיה העולם ברצונו.

הלכה י"א

אף על פי שבכך נצטוינו, אסור לאדם להכביד עלו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם,
שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחל ויתעלם:
שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.
והמכה בנו גדול--מנדין אותו,
שהרי הוא עובר על "ולפני עור, לא תתן מכשול" (ויקרא י"ט 14).

הלכה י"ב

מי שנטרפה דעתו שלאביו או שלאמו, ישתדל לנהג עמהם כפי דעתם,
עד שירחם עליהן.
ואם אי אפשר לו לעמד, מפני שנשתטו ביותר
--יניחם וילך לו, ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם.

הלכה י"ג

הממזר חיב בכבוד אביו ומוראו, אף על פי שהוא פטור על מפתו ועל קללתו,
עד שיעשה תשובה:
שאפלו היה אביו רשע ובעל עברות, מכבדו ומתירא ממנו.
ראה אותו עובר על דברי תורה--לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה,
אלא יאמר לו אבא פתוב בתורה כן וכך, כאלו הוא שואל ממנו, לא כמזהירו.

הלכה י"ד

מי שאמר לו אביו לעבר על דברי תורה,
בין שאמר לו לעבר על מצות לא תעשה או לבטל מצות עשה
--אפלו שלדבריהם--הרי זה לא ישמע לו:
שנאמר "איש אמו ואביו תיראו, ואת-שבתתי תשמרו" (ויקרא י"ט 3),
כלכם חיבין בכבודי.

הלכה ט"ו

אמר לו אביו השקני מים, ומצוה לעשות
--אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים--תעשה, ויתעסק בכבוד אביו:
שאין מבטלין מצוה, מפני מצוה.
ואם אין שם אחרים לעשותה--יתעסק במצוה, ויניח כבוד אביו:
שהוא ואביו חייבין בדבר מצוה.
ותלמוד תורה, גדול מכבוד אב ואם.

הלכה ט"ז

אמר לו אביו, השקני מים, ואמרה לו אמו, השקני מים
--מניח כבוד אמו, ועוסק בכבוד אביו תחלה:
מפני שהיא ואמו חייבין בכבוד אביו.

הלכה י"ז

חייב אדם לכבד את אשת אביו, אף על פי שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים,
שהיא בכלל כבוד אביו;
וכן מכבד בעל אמו, כל זמן שאמו קיימת.
אבל לאחר מיתתו, אינו חייב.
ומדברי סופרים, שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו.

הלכות ממרים פרק ז'

הלכה א'

"בן סורר ומורה" (דברים כ"א 18) האמור בתורה--הרי נתפרשה בו סקלה,
ולא ענש הפתוב אלא אם כן הזהיר.
והיכן הזהיר--"לא תאכלו, על-הדם" (ויקרא י"ט 26),
לא תאכלו אכילה המביאה לידי שפיכות דמים:
הרי זו אכילת בן סורר ומורה--שאינו נהרג אלא על אכילה מכערת שאכל,
שנאמר "זולל, וסבא" (דברים כ"א 20);
מפי השמועה למדו שהזולל הוא האוכל בשר ברעבתנות,
וסבא השותה יין ברעבתנות.

הלכה י'

ביצד דנין בן סורר ומורה:
מביאין אותו אביו ואמו תחלה לבית דין של שלושה,
ואומרין להן "בננו זה סורר ומרה" (דברים כ"א 20).
ומביאין שני עדים שגנב משלאביו, וקנה בשר ויין במה שגנב,
ואכל אותם אכילה האמורה, אחר ההתראה; וזו היא עדות הראשונה.
ומלקין אותו, כשאר מחיבי מלקות--שנאמר "ויסרו אתו, ולא ישמע אליהם" (דברים
כ"א 18).

הלכה י"א

חזר וגנב משלאביו, ואכל אכילה זו
--אביו ואמו מביאין אותו לבית דין שלעשרים ושלושה,
ומביאין שנים ומעידין עליו שגנב, ואכל אכילה זו האמורה, אחר שהתרו בו;
וזו היא עדות אחרונה--אפלו היו השנים הראשונים, הם האחרונים.
ואחר שמקבלין עדותו, בודקין אותו, שמא הקיף השער את כל הגיד.

אם לא הקיף, ולא שלמו לו שלושה חדשים--גומרין דינו כדרך כל הרוגי בית דין, וסוקלין אותו.
ואינו נסקל עד שיהיו שם שלושה הראשונים--שנאמר "בננו זה" (דברים כ"א 20),
זה הוא שלקה בפניכם.
ואם מחלו לו אביו ואמו, קדם שיגמר דינו--פטור.

הלכה י"ג

היה אביו רוצה, ואמו אינה רוצה, אמו רוצה, ואביו אינו רוצה
--אינו נעשה בן סורר ומורה, שנאמר (דברים כ"א 19) "ותפשו בו, אביו ואמו".
היה אחד מהן גדם, או חגר, או אלם, או סומה, או חרש
--אינו נעשה בן סורר ומורה: שנאמר "ותפשו בו", ולא גדמים;
"והוציאו אתו" (שם), ולא חגרים; "ואמרו" (דברים כ"א 20), ולא אלמים;
"בננו זה" (שם), ולא סומים; "איננו שמע, בקלנו" (שם), ולא חרשים.

הלכה י"ד

גזרת הפתוב היא, שלא יסקל אלא בן סורר ומורה;
אבל הבת אינה נדנית בדין זה, שאין דרכה להמשך באכילה ושתייה כאיש:
שנאמר (דברים כ"א 18) "בן סורר ומורה" -- ולא בת, ולא טמטום, ואנדרגינוס.

הלכה ט"ז

בן סורר ומורה, צריך הכרזה. וכיצד מכריזין עליו:
פותבין לכל ישראל, בבית דין שלפלוני סקלנו פלוני מפני שהיה סורר ומורה.

הלכה י"ז

בן סורר ומורה--הרי הוא ככל הרוגי בית דין, שממונם ליורשיהו:
שאף על פי שאביו גרם לו סקלה, הרי הוא יורש כל נכסיו.

מטבעות לשון

מצות עשה שהזמן גרמא / להשיטו במים / כאילו
מלמדו ליסטות /
ברוך שפטרני מעונשו של זה
יארוד ילדה ואבני מתא שדיא / עורבא בעי בניה וההוא
גברא לא בעי בניה /

קטני קטנים

נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם /
גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו
הוא מתגדל בהם והולך
בנוהג שבעולם / יורד עמו עד לחייו / המונע בנו מן
המרדות / יצא לתרבות רעה / מלסטם את הבריות /
דברים קשים הרבה / שאין להם סוף /
משום דאורחא דמילתא
אדם מתגלגל עם בנו / יורד עמו לחייו /
אדיךך על צוארי דברוך / חנוך לנער על פי דרכו /
מעלה עליו הכתוב כאילו... / למדו לו ולבנו ולבנו בנו עד
סוף כל הדורות! / כאילו קבלה מהר סיני /
ברם זכור אותו האיש לטוב / כבן שש כבן שבע / ליהוי
צוותא לחבריה
בפולמוס של אספסיינוס / שתצא כלה באפיריון בתוך
העיר
בשעה שאינה לא יום ולא לילה / ללמד את בתו יוונית
מפני שהוא תכשיט לה / יבא עלי אם שמעתיה מ...
זכות תולה לה [לון] / קב ותפלות / חסיד שוטה / מכלי
[מבלי] עולם.
קפצו עלה אינשי
אחד האיש ואחד האשה / כל שיש בידו אומנות / הכל
מסתכלין בה / דומה לכרם גדור [פרוץ]
אומנות נקיה וקלה / לא עניות מן האומנות ולא עשירות
מן האומנות / הכל לפי זכותו
הרעותי מעשי, וקפחתי את פרנסתי /
שאומנותן אומנות ליסטים /
השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום / שמשדלתו
בדברים / יודע אני בכם / כל ממון שבעולם / עדיין לא
הגעת לחצי כיבוד /

בבלי, קידושין כט ע"א

פסיקתא זוטרתא, בראשית כה
בבלי, כתובות מט ע"ב

בבלי, כתובות סה ע"ב

שולחן ערוך, אבן העזר עא א

מדרש משלי, כב [ו]
שמות רבה, א

בבלי, מועד קטן יז ע"א; הריטב"א
בבלי, כתובות נ ע"א
בבלי, קידושין ל ע"א

בבלי, בבא בתרא כא ע"א

ירושלמי, סוטה ט, טו

ירושלמי, פאה א, א

משנה, סוטה ג, ד

בבלי, קידושין ל עמוד ב
תוספתא, קידושין א, יא

בבלי, קידושין פב ע"א-ב

בבלי קידושין ל ע"ב – לב ע"א